

BİBLİYOGRAFYA

* *Histoire Secrète des Mongols*, Restitution du texte Mongol et traduction Française des chapitres I a VI. Oeuvres posthumes de PAUL PELLİOT, publiées sous les auspices de l'Académie des Inscriptions et Belles-lettres et avec le concours du Centre National de la Recherche Scientifique I, Paris, 1949, Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien-Maisonneuve 11, rue Saint-Sulpice, (IV +202 s. 8°. 1600 fr.).

İçindekiler:

Avant-Propos, René Grousset	I - II
Avertissement, L. Hambis	III
Le texte mongol de l'Histoire Secrète des Mongols, P.Pelliot	1 - 3
Restitution du texte mongol	5 - 120
Traduction française	121 - 196

Avrupa'da ilk olarak Palladius'un neşri ile 1866 da ¹ ve ikinci defa olarak ta P. Pelliot'nun Journal Asiatique'deki notu ile 1920 de ² tanıtılmış olan *Mongolun Ni'uça Tobça'an* (Çince: *Yüan-Ch'ao Pi-Shi*) "Moğolların Gizli Tarihi,, adlı çok önemli Moğolca kaynak, ancak Erich Haenisch'in cesurane ve çığır açan çalışması ile 1935 (1937) de bir bütün halinde Almanya'da yayınlanabilmişti. ³ Burada o tarihe kadar bu konu üzerine yapılmış bütün araştırmalarla ⁴ teferruatı üzerinde durmayıp, W. Barthold, E. Blochet, W. Kotwicz, B. Laufer, A. Mostaert, M. Naka, N. Poppe, A. Pozdneyev, K. Şiratori, B. Vladimirtsov gibi daha başka bir çok bilginlerin de eserin "gizli" taraflarını çözmek yolunda çalıştıklarına işaret etmekle yetinelim.

Fakat bu eser, ancak E. Haenisch'in çalışması ile sinolojiden "kurtarılarak" ilim dünyasına sunulmuştur. Böylece, ondan sonra daha başka memleketlerde de,

* Bu yazı, bazı ufak ilâvelerle Almanca olarak *Oriens* dergisinde de basılmıştır (vol. IV, 1, 1951, s. 145-148, Leiden, Brill).

¹ Tercüme: Palladiy Kafarov, *Starinnoye mongol'skoye skazanie o Çingis-hane*, Trudy Çl. Russk. Duh. Miss. v Pekine IV, SPB 1866, s. 3-258. Yine onun tarafından 1872 de yapılmış olan transkripsiyon, o zaman neşredilmemiş, fakat sonra Pozdneyev ve Kozin tarafından işlenmiştir.

² Ye Têh-hui neşri hakkındadır, aşağıya bk.

³ Metin: Leipzig 1935 ve 1937, sözlük : Leipzig 1939, tercüme : Leipzig 1941, tercümenin 2. baskısı: Leipzig 1948.

⁴ Bu husus için E. Haenisch'in metin neşrindeki önsözüne (Leipzig 1937, s. VIII-IX), yine aynı müellifin *Forschungen und Fortschritte*'deki makalesine (Nr.32-33, 1939, s. 394 f.) ve bu satırların muharriri tarafından yukardaki eserin Türkçe tercümesi için yazılmış olan Giriş'e (Ankara 1948, s. XX-XXXII) bakılması tavsiye olunur.

az çok E. Haenisch'in neşrine dayanan bir çok baskılar yapılmıştır ki, en önemlileri şunlardır: Hattori Şiro ile Dug'ar Jab'ın metin neşri (I. kitap), Tokyo 1939; S. Kozin tarafından tertiplenen metin ve Rusça tercümesi, Moskova-Leningrad 1941; Bügegeşik'in metin neşri, Haylu 1941; Şiratori'nin neşri, Tokyo 1942; Altanvaçır'ın yayını, Kalgan 1942; ve nihayet bu satırların muharriri tarafından yapılan türkçe tercümesi, Ankara 1948, Türk Tarih Kurumu, II, 13.

Bilindiği gibi E. Haenisch, seslerin kıymetine göre Çin işaretleriyle yazılmış olan bu eseri Moğolca söylenişine göre tekrar ortaya koyarken, Çin işaretlerinin söylenişini göz önünde tutmak mecburiyetinde idi: başta o, Moğolcasını "doğru" olarak meydana çıkarmak gibi bir yol tutmamış ve ses ahengini de nazarı itibara almamıştır. Çin işaretlerinin telâffuzuna göre metni nasıl okumak gerekti ise öyle tertiplemiştir. Çince transkripsiyondan Moğolca metnin meydana çıkarılması ilmin ilk talebi olduğundan, metindeki zengin malzemenin gerek dil, ve gerek tarih bakımından etraflıca açıklanmasını istikbale bırakmak gerekiyordu. "İlimde derin araştırmalar için her zaman imkân olabilir, fakat kaynak ve metin neşri uzun müddet beklenemez. Önümüzdeki esere gelince, Palladius tarafından yapılan araştırmaların yayınlanması 40 yıl geciktirilmiş, *Ye* nüshası basılı 27 yıl ve Avrupa'da tanınalı beri de 15 sene geçmiştir. Bundan dolayı Moğolistlerin, bunun gibi önemli bir esere biran evvel sahip olmak hususunda gösterdikleri sabırsızlığı anlamak zor değildir" ⁵. Bu yüzden E. Haenisch "bütün şüpheli noktaların çözülmesini beklemiyerek, malzemeyi, düzeltme ve tenkidlerden korkmadan, ortaya koyabildiği şekilde neşretmeyi" ⁶ uygun bulmuştur.

Journal Asiatique'deki notu ile Ye Têh-hui nüshasından haber veren (aşağıya bk.) meşhur Paris'li bilgin Paul Pelliot, münferit araştırmaları ve keskin tenkidleri ile bu zor konunun çözülmesine hararetle iştirak etmiştir. Onun gerek doğrudan doğruya, ve gerek dolayısıyla bu mevzu ile alâkadar en önemli etütleri şunlardır :

Le titre mongol du Yuan tch'ao pi che, TP XIV, 1913, s. 131-132.

A propos des Comans, JA, 11. série, XV, 1920, s. 125-185, (Ye Têh-hui tabı hakkında: s. 131-132, aşağıya bk.).

L'édition collective des oeuvres de Wang Kouo-Wei, TP XXVI, 1929, s. 111-182, (Urga elyazması hakkında: s. 171).

Notes sur le "Turkestan" de M. W. Barthold, TP XXVII, 1930, s. 20-55, (Urga elyazması hakkında: s. 23-24).

Un passage altéré dans le texte mongol ancien de l'Histoire Secrète des Mongols, TP XXVII, 1930, s. 199-202.

(Tenkid:) *E. Haenisch, Untersuchungen über das Yuan-ch'ao pi-shi... Leipzig 1931*, TP XXVIII, 1931, s. 156-157.

(Tenkid:) *E. Haenisch, Die letzten Feldzüge Ginggis Han's und sein Tod... AM IX, 1933*, TP XXXI, 1934, s. 157-167.

⁵ E. Haenisch, metin neşri 1937, s. VIII.

⁶ E. Haenisch, *Bemerkungen zur Textwiederherstellung des Manghol un Niuca Tobca'an (Yuan-ch'ao pi-shi)*, ZDMG 92, 1938, s. 253.

Deux lacunes dans le texte mongol actuel de l'Histoire Secrète des Mongols, Melanges Asiatiques, CCXXII, s. 1-18.

(Tenkid:) E. Haenisch, *Manghol un niuca tobca'an (Yüan-ch'ao pi-shi)... Leipzig 1935*, TP XXXII, 1936, s. 355-359.

Chiolğa-chiralğa, TP XXXVII, 1944, s. 102-114.

P. Pelliot'nun Moğolca metni çoktan çözdüğü ve bu eseri bizzat neşretmeye hazırladığı biliniyordu. Meselâ, 1920 de şunları yazmıştı:

"... On sait en effet qu'en dehors de la version chinoise de l'*Histoire Secrète des Mongols*, qui est celle traduite par Palladius, on en possède le texte mongol original, plus complet, transcrit phonétiquement en caractères chinois; j'ai rétabli complètement en mongol cette transcription phonétique, d'après l'édition qui en a été publiée au Hou-nan 1908 et d'après un ancien exemplaire manuscrit que j'ai acquis en Chine; j'espère puouvoir publier ce travail prochainement" (*A propos des Comans*, JA 1920, s. 131-132).

Fakat moğolistler onun neşretmeyi tasarladığı eseri boşuna beklediler ve Moğolca metnin ilk olarak E. Haenisch tarafından yayınlandığını gördüler (P. Pelliot tarafından: "Il a abouti vite, avec les avantages et les inconvénients de la rapidité" sözleriyle vasıflandırılmıştır, TP XXXII, 1936, s. 359). P. Pelliot'nun, şarkiyatçılar için çok acıklı ve beklenilmeyen ölümünden önce yayınlamaya muvaffak olamadığı bu eser üzerindeki çalışma durumunu, ancak sonraları L. Hambis'nin kaleminden öğrenebildik⁷. Yukarda zikredildiği gibi önümüzdeki eser, Lâtin yazısına çevrilmiş tekml Moğolca metin ile I-VI. kitapların Fransızca tercümesini içine almaktadır. P. Pelliot'nun faydalandığı metinler hakkında bugün şunları biliyoruz: 1920 deki makalesine göre (yukarıya bk.) onun elinde daha o zaman Ye Têh-hui'un matbu nüshası ile "eski bir elyazma" da bulunuyordu ki, sonra bunlara Palladius nüshası da eklenmiştir. Fakat daha sonraki makalelerinde zikretmiş olduğu (yukarıya bk.: TP 1929, s. 171; TP 1930, s. 23-24; TP 1936, s. 356) "Urga elyazması"nın, "Altan Tobçı" adlı eserin bir kopyasından başka bir şey olmadığı anlaşılmıştır⁸. 17. yüzyılda meydana geldiği tahmin edilen ve moğolistik için yeni bir şey olmayan "Altan Tobçı", *Moğolların Gizli Tarihi*'nin Uygur harfleriyle yazılı aslı olarak mutalâa edilemez. Herhalde bu sebeptendir ki, "Urga elyazması" artık L. Hambis'nin *Avertissement*'inde zikredilmemiştir. P. Pelliot'nun kaynakları hakkında orada şöyle deniyor: "Paul Pelliot a établi son texte d'après les leçons de plusieurs manuscrits, et en avait entrepris la traduction, malheureusement inachevée. Il a utilisé, outre le texte publié en 1908 par Ye Tô-houei, le texte conservé à Leningrad, remis en mongol par Pozdnéiev, qui est très défectu-

⁷ Paul Pelliot et les études mongoles; (*Paul Pelliot* adlı eserde, Paris 1946, s. 71).

⁸ "Le travail qu'il avait fait dut cependant être vérifié à nouveau à la suite de la découverte d'un manuscrit mongol à Ulan-Bator; ce manuscrit qui est un *Altan Tobtchi*, renferme une partie de la version originale de l'"*Histoire Serète des Mongols*", ... L. Hambis, *Paul Pelliot et les études mongoles* (Yukardaki notta zikredilen eserde, s. 71).

eux, ainsi que le texte publié dans le *Lien-yu-yi ts'ong-chou*, et surtout celui d'un manuscrit de l'époque Ming, qui est, semble-t-il, de beaucoup le meilleur, et lui appartenait".

P. Pelliot tarafından işlenmiş metin gözden geçirildikte, "Ming devri elyazması'nın (manuscrit de l'époque Ming) esas olarak alındığı görülmüştür. Halbuki L. Hambis 4 elyazmadan bahsetmektedir. Bir kaç misal yukarda sayılan nüshaların birbirini pek iyi tamamladığını göstermeye kâfidir:

§ 102, sayfa 23:

*Qo'at*³ (not:)³ Corr. *Qa'at*. Maalesef bu *Qo'at* şeklinin hangi nüshadan alındığı gösterilmemiştir. Y, P, C ve F⁹ nüshalarına göre bunu şimdiye kadar ancak *Qa'at* diye biliyorduk. (Haenisch: *ha'at*, metin neşri, s. 18).

Pelliot'un eserinde (L. Hambis'nin sözlerine aykırı olarak) Y nüshasındaki misalden hiç bahis yoktur.

§ 109, sayfa 27:

*dä'ärä*⁴ (not:)⁴ Corr. *dä'ärä*. Y, P, C ve F nüshalarında zaten *dä'ärä* şeklindedir. (Haenisch: *de'erece*, metin neşri, s. 21). Burada da mezkür nüshalara işaret edilmemiştir.

§161, sayfa 49:

*Äär*³ -*Allai* (not:)³ Corr. *Äär*.

(*Äär-Altay*⁵ not:)⁵ Cf. §161) (§177, sayfa 59).

Y, P, C ve F'de *Äär*'dir. (Haenisch: *eder*, metin, s. 40, 49).

§§ 108, 189, 190, 193-196, 202, 216, 248, 265, 272:

Mongqol (not:)⁹ Corr. *Mangqol?* (veya:)⁹ *Mangqol?* Burada bu sözün hep *Mong* ile yazılmış olması şayanı dikkattir. (Yalnız § 108 de başlamaz, daha yukarlarda da var, fakat notsuzdur, krş. §§52, 57). *Mongqoljin-qa'a* (§3, s.5) adının da bununla ilgili olduğu şüphesizdir. Y, P, C ve F nüshalarında hep *Mangqol* şeklinde rashiyoruz. (Haenisch: *Manghol*).

§192, sayfa 67:

*bidan-u*⁵ (not:)⁵ Corr. *bidan-i*. Y, P, C ve F nüshalarında *bidan-i*'dir. (Haenisch: *bidani*, metin, s. 56).

Böylece, "Ming devri elyazması"na göre tertiplenmiş metin önümüzde bulunmaktadır; fakat bu nüsha hakkında halâ da çok şey bildiğimizi iddia edemeyiz, bunun, L. Hambis tarafından daha etraflı bir şekilde açıklanmasını isterdik. Transkripsiyon ve tercüme hakkında umumi olarak diyebiliriz ki, P. Pelliot bunları möğolistiğin bugünkü durumuna göre en iyi ve doğru bir şekilde ortaya koymuştur. Bu meyanda metinde ses ahengini de nazarı itibara almıştır, meselâ:

Haenisch :	<i>Borte,</i>	<i>toreksen,</i>	<i>gergai,</i>	<i>ketulju,</i>	<i>muren,</i>	<i>ugai,</i>	<i>bule'e,</i>	<i>boko</i>
Pelliot :	<i>Börtä,</i>	<i>töräksän,</i>	<i>gärgäi,</i>	<i>kätüljü,</i>	<i>mürän,</i>	<i>ügäi,</i>	<i>bülä'ä,</i>	<i>bökö</i>
	(§1)	(ib.)	(ib.)	(ib.)	(ib.)	(§17)	(§10)	(§41)

⁹ Y=Ye Têh-hui'un matbu nüshası, P=Palladius elyazması, C=Commercial Press elyazması, F=Matbu parça. (Krş. E. Haenisch, metin neşri s. 128 ve Türkçe tercüme, s. XVII-XVIII).

Yalnız bütün kalın sözlerde *i* ve *y* yerine *ı* kullanılmıştır ki, uygun olup olmadığı münakaşa edilebilir, meselâ: *Borjigidai* (§3), *Boroldai-Suyalbi* (ib.), *inu* (§18), *ablin* (§43), *Altai* (§161) fakat: *Altay!* (§177, s. 59) v.b.

Pelliot'nun eseriyle, bu kaynak üzerine son sözün söylendiği iddia edilemez. Bilginlerin araştıracağı her türlü münferit mevzular yine de vardır. Fakat önümüzdeki eserde P. Pelliot'nun zengin notlarından hemen hiç bir şeyin bulunmayışı teessüfle larşılanır. Bu hususta yayınlamış olduğu makalelerden başka araştırmalar yapıp yapmadığını bilmiyoruz; L. Hambis'nin sözlerine göre (bk. *Avertissement*) onun el-yazmaları arasında bu gibi notlara raslanılmamıştır.

Dr. AHMET TEMİR

BİR AÇIKLAMA

Her hangi bir yanlış anlamayı önlemek üzere Belleten C. XV sayı 59 Lev. XXVII'de yayınlanmış olan haritanın, J. Garstang: Liverpool Annals of Archaeology C. XXVIII, S. 54 yanı Lev. 2'den alındığına işaret etmek isterim; esasen bu keyfiyet aynı yerde intişar eden makalemin 319 ve 328 ci sayfalarında da bilhassa tebarüz ettirilmiş bulunuyordu.

EİNE ERKLAERUNG

Um irgendein Missverstaendnis auszuschliessen, sei darauf hingewiesen, dass die Karte Tafel XXVII in Belleten XV Nr. 59 dem Aufsatz von J. Garstang (Liverpool Annals of Archaeology XXVIII, Pl. 2 bei S. 54) entnommen wurde, wie dies in meinem Text S. 319 und 328 bereits ausdrücklich betont wurde.

PROF. DR. H. TH. BOSSERT